

áttekintést Közép- és Észak-Bánát, Bácska, valamint Szeremség falvaiból Tóth Ferenc, Dömötör Tekla, Gunda Béla és Katona Imre tanulmányai révén.

Az emberélet fordulóinak hagyományvilágában hat tanulmány segíti hozzá az érdeklődőt, hogy alapos betekintést nyerjen a kutatott területek szokás és hiedelemvilágába. Külön figyelem illeti G. Czimmer Anna 1956-ból való tanulmányát a kupuszinai nagylány- és asszonyélet szokás- és hiedelemvilágáról, valamint Zöldy Pál 1974-ben írt munkáját *A kisgyermek nevelése a szegény családokban Topolyán 1900 körül*. Vitathatatlan értéket képvisel Jung Károly *A kiházasítatlanok halotti koronája* című tanulmánya, mely az egységes magyar néprajz szempontjából is jelentős; egy kevésbé ismert hagyományra hívja fel a figyelmet a szerző és egyben további kutatásra ösztönöz a halott lakodalmának kérdésében, mely vidékünkön még élő hagyomány. A szlavónai magyaroknál a századfordulón még meglévő nagycsalád-rendszeréről Cseh István ír.

Leggazdagabb a *Népi hiedelemvilág és praktikus mágia* tematikus egység, kilenc tanulmányt és adatközlő dolgozatot tartalmaz. Babonák, ráolvasások, népi gyógy módok, a táltos és garabonciás alakja jelenik meg Bosnyák Sándor, G. Czimmer Anna, Gyura Julianna, Jung Károly, Ferenczi Imre és Voigt Vilmos tanulmányaiban.

A tanulmánykötet V. részében az utószó, válogatott irodalom és névmutató található. Ki kell emelni a jugoszláviai magyar néprajzkutatás válogatott irodalmának bibliográfiáját, mely igen hasznos áttekintést nyújt az érdeklődőnek a megjelent néprajzi kiadványokról, „kivéve az apróbb dolgozatok és hírlapi cikkek felsorolását” írja Jung, aki az összeállítást végezte. Vajon miért került akkor a jugoszláviai magyar néprajzkutatás válogatott irodalmába Reffle Gyöngyi: A kávéjósítás tudománya (Magyar Szó, 1980. VIII. 30. 11.) című írása? Mióta tartozik a kávéjósítás a néprajztudományhoz?

A *Jugoszláviai magyar folklór* a kisebb hiányosságok és megjegyzések ellenére jelentős lépés néprajzkutatásunkban.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

TANÍTHATÓ-E AZ IRODALOM, S HA IGEN: HOGYAN?

Kako predavati književnost. Teorijske osnove nastave. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrad 1984

Gondolatébresztő, hasznos könyv látott nemrégiben napvilágot a belgrádi tankönyvkiadó kiadásában. Újonnan megindított sorozata (*Az irodalom értelmezése*) olyan irodalomtudományi területet érint, melynek kérdései alapvetően meghatározzák az utóbbi évek kutatásait. A hermeneutikai reflexiótól, a megértésmélettől a módszertani reflexióig, a di-

daktikáig húzódik azoknak a vizsgálódásoknak vonulata, melyek közvetett vagy közvetlen formában érintik az irodalom oktatását is. A Jovanović által szerkesztett kötet úgy közelít az iskolai és egyetemi irodalomtanításhoz, hogy ennek kérdéseit az irodalom értelmezésének egyik fontos területeként jelöli meg. A törekvés, hogy az oktatás elméleti vonatkozásai kerüljenek előtérbe, kettős feladatnak tesz eleget: alkalmat nyújt arra, hogy betekintést szerezzünk a jugoszláv irodalomtudomány mai nézeteibe, képet alkossunk mai állapotáról, valamint hogy felmérjük, mennyiben alkalmasak e nézetek az irodalomtanítás elvi-módszertani alapjainak és gyakorlatának felrészítésére. Feleslegesnek tűnik annak hangsúlyozása, hogy egy efféle kötet milyen jelentős vállalkozásnak tűnik egy olyan időszakban, melyben az oktatás ügyeit intéző fórumok reformok megszervezésével vannak elfoglalva.

A *Kako predavati književnost* olyan teoretikusok és tapasztalt oktatók tanulmányait gyűjti egybe, mint Zdenko Škreb, Zoran Konstantinović, Milivoj Solar, Svetozar Petrović, Ivo Tartalja, Miroslav Beker, Zoran Kravar stb. A tizenöt értekezés három fejezetet alkot: az első az irodalom tanításának általános kérdéseit tárgyalja és felveti a tevékenység értelmének, rendeltetésének problémakörét. A másik szövegcsoport az irodalomelmélet oktatásának jelentőségét és funkcióját körvonalazza. A harmadik fejezet írásai sajátos kérdésekre összpontosítanak, mint ami-lyen a költészet, a régi szerb irodalom előadása stb.

A kötet számos gyakorlati megoldást, javaslatot is felkínál, ám ettől lényegesebb az írások szerzőinek az irodalom közvetítéséhez való körültekintő, elmélyült viszonyulása s a feladat összetettségének megfelelő magatartása. Az irodalmi életet, melynek döntő tényezői az oktatási központok, a kívülálló szemével már-már feleslegesnek is láthatjuk, hisz a modern kor jellegét semmiképpen se a humaniorák, hanem a technikai kultúra értékei adják meg. A külső körülmények javításával egyidőben mind nehezebb és veszélyeztetettebb a kultúra értékeinek helyzete. Kultúra címén nemcsak a fiatal nemzedék, hanem valamennyien gyakran érintkezünk olyan jelenségekkel, melyeknek a művelődéshez és a művészethez semmi köze sincs. Mindez új feladatokat ró az esztétikai nevelésre. Konstantinović szerint az irodalomoktatásra mint az esztétikai nevelés szerves részére hárul az értéktudat kialakítása, melyre dinamikusán változó körülményben mind nagyobb szükség mutatkozik. Maga az irodalom is transzformálódik, az irodalomtudomány pedig olyan új felismerésekig jut el, melyek minőségileg megváltoztatják képünket a műalkotás rendszeréről, olvasóról, hatásfolyamatról, s annak lélektani, szociológiai vonatkozásairól. Ennek következtében az irodalomról való beszéd, annak tolmácsolása és tanítása sem rekedhet meg átörökített, idejélmúlt formáinál.

Konstantinović az esztétikai benyomásokon keresztül történő manipulálás veszélyét hangoztatja, melytől négyféle érzékenység fejlesztésével óvhatjuk meg a felnövő nemzedékeket: a kritikai, utópikus, hedonisztikus és pragmatikai funkció megerősítésével. E bonyolult feladatnak nem lehetnek eleget az *ex cathedra* előadások, melyeknél a hallgató szerepe a *passzívan* hallgató fél szerepére korlátozódik. Klasszikus oktatási formáink az információátadásra vannak beállítva, s nem olyan szellemi, lelki, morális összetevők fejlesztésére, melyek nélkül nem bontakozhat ki sem a személyiség, sem az értelmiségi szubjektum. Anélkül, hogy a diák, a hallgató ne válna az oktatási folyamat aktív részesévé, nem válhat a kultúra értékeinek tudatos befogadójává és önálló kritikai szemlélettel bíró alannyá. Ivo Tartalja Bogdan Popovićra hivatkozva írja, hogy az irodalmi ismeretek szorosan kapcsolódnak az emberismerethez és az élettapasztalathoz, s ha közvetetten is, de fontos szerepük van ezek alakításában. Solar mintha e gondolatsort folytatná, amikor kijelenti: „Hogyan tanítani az irodalmat? A kérdés legalább olyan jelentőségű, mint a „Hogyan tanítani élni? kérdése”.

Aleksandar Jovanović és Zdenko Škreb a történeti alapú irodalomtanításból következő hátrányokkal is foglalkoznak. Škreb szerint az irodalomtörténetet csak mint kultúrtörténetet, mint a nemzeti művelődés történetének szerves tartozékát volna termékeny előadni. „Az irodalmi értékekre, a műalkotás szövegére, s nem az életrajzi és egyéb tényekre való orientálás volna az új oktatás alapja” — mondja Jovanović, melyben el kellene vetni, az időelvű történetiségen alapuló tanítást, s a jelenkor felől vázolni az irodalom korábbi korszakainak képét.

A tanulmánygyűjtemény elvi észrevételei közül alá kell húzni az irodalomelmélet módszertani fontosságát hangsúlyozó gondolatokat. Tartalja úgy látja, hogy az irodalmi ismeretszerzés legmegfelelőbb kiindulópontja egy rendszerszerűen előadott irodalomelmélet kellene legyen. Ennek lényege nem abban van, hogy irodalomtörténeti pozitívizmushoz hasonlóan fogalmakat, definíciókat, modelleket sajátíttasson el, hanem a fogalmi megismerés, a logikai gondolkodás, az absztrakciós képesség, a kritikai érzék és az értékelőkészség fejlesztése. A művelődéstörténet részeként prezentált irodalomtörténet, a gondolkodási/befogadási folyamat ösztönzését és az értékek tudatosítását serkentő irodalomelmélet — olyan lehetőségeket rejtenek, melyeket meg kellene szívélnie mindazoknak, akik tervezik, illetve gyakorolják e tevékenységet. Ugyanígy azokat a javaslatokat is, melyek az egyetemi munkaformákat érintik. Az előadások mellett mind nagyobb teret kaphatnának a szemináriumok, a privatissimumok, melyeken beszélgetés folyik a tanár által kijelölt témáról, a konverzátoriumok, melyeken a hallgató szabadon kezdeményezheti a beszélgetést. A *disputio*, emlékeztet Konstantinović, az egye-

temi munka klasszikus formája, mely mindenkoron a *lectio* után következik. Škreb a szemináriumi munkaformát tekinti az egyetemi oktatás sarkkövének, mert ez teszi lehetővé a termékeny dialógus kibontakozását, mely nélkül nincs lényegi kapcsolat a folyamat szubjektumai között.

Az írás címében megfogalmazott kérdésre igenlő választ ad e most ismertett kötet, bár nyílt kérdésként veti föl az egyik szerző, hogy magát az irodalmat tanítjuk-e, vagy a róla való tudást adjuk át. Mindkét esetben időszerűnek tűnik, hogy tudatosítsuk a problémákat — munkánk minőségi gyarapodása érdekében.

THOMKA Beáta

EGYÜTTÉLÉS ÉS IZOLÁCIÓ

Mészöly Miklós: *Megbocsátás*, Szépirodalmi, Budapest, 1984

Mészöly Miklós legújabb kötetének tárgya a családi élet. A *Megbocsátás* központi alakja ismerősünk, mindennapjaink szereplője, a kisember, egy névtelen törvényszéki írnok. A kisember családján belül a szerző az együttélés lehetőségeit vizsgálja, miközben a kiszolgáltatottság, a szorongás okozta lelki deformációk és az izolációig fokozódó magányosság képeit vonultatja fel. Nem újkeletű kérdései ezek a létezés—jelenlét szintjeit kutató Mészöly írásművészetének. Az újdonságot kereső szándék nem is témaválasztásában, hanem annak megformáltságában találhat támpontokra.

A Mészöly-irodalom elbeszéléseinek két alaptípusát különbözteti meg, az egyiket nyomozás-novellának, a másikat film-novellának nevezi. A *Megbocsátás*ban ezt a kétfajta eljárást nem lehet különválasztani, az „élesen vágott képek”, a fény-árnyék hatások és a rés-képzetek éppolyan fontosak, mint a nagyfokú fragmentáltság. A kisregény lapjain több generáció élettere sejlik fel: az írnoké, feleségéé és Máriáé; apjáé és nagynénjéé valamint gyermekeié. Egyrészt a köztük levő érzelmi kapcsolat kifejtetlensége, és az, hogy az érzelmek ábrázolása az ösztönös ráérzéseknek, az áthallásoknak a szintjén marad, sőt arról nem is akar felemelkedni, másrészt a cselekmény lecsupaszítottsága, töredékessége indokolja, hogy a több nemzedék életútját ábrázoló és vígigkísérő hagyományos családregények kései utóregzéseként tartsuk számon az épphogy nyolcvan oldalas kisregényt, hogy ezúttal elsősorban témájának objektívizálását szem előtt tartva próbáljuk műfaját meghatározni.

A kisregény szövegében két szintet választhatunk külön. Az egyik réteg a műben feldolgozott életanyag összessége, amelyhez az esetlegeség, az egyszerűség, a gyarlóság asszociációs körét rendelhetjük, a másik, a kisváros felett lebegő fűstről szóló tudósítás, behálózza az előzőt, mintegy keretként funkcionál, az állandóság, a tartósság az örökérvényűség